

“Een onmiskenbaar element van disharmonie”

Continuïteit en verandering in strategieën van vrouwelijke arts-hoogleraren

door Mineke van Essen

Van alle westerse landen telt Nederland de minste vrouwelijke hoogleraren, nog geen zeven procent. Wat dat betreft is er de laatste halve eeuw weinig veranderd. Hoe hanteren vrouwelijke professoren deze uitzonderingspositie? Doen ze alsof er niets aan de hand is of gaan ze juist de barricaden op voor meer seksegenoten aan de wetenschappelijke top? Een vergelijking tussen generaties aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Elizabeth Visser (1908-1987)

Toen Elizabeth Visser in 1947 in Groningen tot hoogleraar werd benoemd, was ze de elfde vrouwelijke hoogleraar van Nederland en de eerste in de geschiedwetenschap. In haar oratie was ze zelfs de eerste die in functie haar sekse aan de orde stelde, ze eindigde namelijk haar openbare les met een beschouwing over “de curieuze bijzonderheid van haar vrouwzijn”. In een tijd waarin onderwijs voor mannelijke en vrouwelijke studenten ongelijk was nam ze duidelijk stelling: vóór “het recht van de vrouw op academische scholing en wetenschappelijk werk, en haar bekwaamheid daartoe” en daarmee impliciet tegen iedereen die op dat recht iets wilde afdingen. Het probleem is alleen, vervolgde ze, dat vrouwen nog steeds niet goed weten hoe ze vrouwzijn en wetenschap moeten combineren. "Nog steeds brengt de studie in het leven van ieder meisje en van iedere vrouw" (misschien trouwens wel van ieder mens, voegde ze eraan toe uit een kennelijke behoefte het sekseverschil te minimaliseren) "een onmiskenbaar element van disharmonie". Voor dit probleem droeg ze ook een oplossing aan in de persoon van pionierster Jantina Tammes (1871-1947), Groningens eerste vrouwelijke hoogleraar. Tammes was in 1919 benoemd in de erfelijkheidsleer en net overleden. Zij was, aldus Visser, "een geleerde van naam en een lieve vrouw". Visser koos met haar spreken duidelijk partij en zette en passant ook publiekelijk een strategie neer: een excellente beroepsuitoefening harmonisch combineren met vrouwelijkheid in de betekenis van liefdevolle aandacht voor de ander.

In 1976 ging ze met emeritaat. Opnieuw werd er fel gediscussieerd over de positie van vrouwen aan de universiteiten. Vrouwelijke professoren waren op het moment van Vissers afscheid nog even bijzonder als in 1947. Maar deze keer zweeg Visser. Waarom? Een antwoord hierop ontleen ik aan passages uit het gedenkboek van de Rijksuniversiteit Groningen uit 1989. In de annalen van mijn Alma Mater staat Elizabeth Visser via dit gedenkboek bijgeschreven als 'een lieve vrouw': studenten - in het bijzonder de asielzoekers onder hen - tot steun zijn maar wel zonder daar ophef van te maken (dus bescheiden, onopvallend), het universitaire huishouden bestieren door het bewaken van de traditionele mores, zich bemind maken. Een excellent wetenschapper - 'een geleerde van naam', de andere helft van haar strategie uit 1947 - was ze niet geworden. Misschien heeft ze er wel om die reden het zwijgen toe gedaan. Bovendien paste spreken over sekse, over strijd, over achterstand van vrouwen in academia, niet bij het imago van bescheiden beminnelijkheid dat ze had opgebouwd. Ook dat kan aan haar zwijgen hebben bijgedragen. Ze wilde waarschijnlijk liever niet publiekelijk geassocieerd worden met strijdbare feministes.

Spreken en zwijgen

Twee belangrijke tijdsmomenten zijn ijkpunten voor mijn onderzoek van de huidige situatie. Enerzijds de 'vroege' Visser, die in haar oratie van 1947 de gelijkheid van de seksen in de

wetenschap erkende, het probleem benoemde en een strategie bepleitte die excelleren en vrouwelijkheid met elkaar verzoende. Anderzijds de 'late' Visser, die tijdens haar afscheidsrede in 1976 zweeg. Uit een klein onderzoek dat ik eerder deed, bleek dat de 'late' Visser model kan staan voor de generatie vrouwelijke hoogleraren die rond haar afscheid werd benoemd. Ook zij stelden zich bescheiden op, cijferden de eigen ambitie weg ten gunste van het collectieve belang en gedroegen zich moederlijk. Bovendien zwegen ze over sekse, zowel in hun oratie als nadien. Ze hadden naar hun zeggen van hun vrouwzijn helemaal geen last gehad. Maar ze vestigden er ook volstrekt geen aandacht op en bewaarden afstand tot het feminisme.

Met Vissers strategieën als ijkpunt vroeg ik de zeven Groningse vrouwelijke arts-hoogleraren* om een plaatsbepaling. Herkennen ze zich meer in de sprekende uit 1947 of in de zwijgende uit 1976? En is er nog iets zichtbaar van de strategie die Visser in 1947 voorstelde, of die ze in 1976 bleek te hebben gerealiseerd?

Arts-hoogleraren anno 2003

Opvallend is in de eerste plaats dat de arts-hoogleraren zich er unaniem van bewust zijn dat vrouwzijn hun positie complexer maakt, dat ze er rekening mee moeten houden in hoe ze op de omgeving overkomen. "Vooral niet het schatje uithangen", zei de een, maar ook "oppassen niet als bitch gelabeld te worden", zei een ander. Ze signaleerden dus allemaal iets van Vissers "onmiskkenbaar element van disharmonie". Hoe lossen ze dat op? In dit verband vielen uitspraken als "met de mannen meespelen", "zich eerder als man dan als vrouw profileren", "zich voegen in het mannelijk gedrag omdat dat beter geaccepteerd wordt", "ambitie tonen", of "we moeten gewoon kwaliteit laten zien". Deze uitlatingen tonen aan dat ze excelleren in hun vak als strategie gebruiken om wat op Vissers disharmonie lijkt te hanteren.

Maar tegelijkertijd zeiden ze zonder uitzondering dat ze hun functie anders uitoefenen dan mannen. De meesten gaven aan een hoogleraarschap niet geambieerd te hebben. Ze wilden "een goede dokter" worden, waren "van jongsaftaan gefascineerd door onderzoek" of wilden "patiëntenzorg met onderzoek combineren om de hersens te laten kraken". Ze stellen zich dus nog steeds bescheiden op. Misschien komt het ook hierdoor dat ze aangaven "minder op macht belust" te zijn en meer aandacht te hebben voor de omgeving; "Mannen gaan meer voor zichzelf, ik voor afdeling en patiënten". Bovendien benaderen ze hun medewerkers anders, "meer mens- dan taakgericht, je zou het moederlijkheid kunnen noemen maar ik noem het goed personeelsbeleid", aldus een van hen. Anderen karakteriseerden hun aanpak als "met moederlijke aandacht het beste uit mensen halen" of als "people management". Eén waagde zich zelfs aan de uitspraak te denken "een aantal dingen beter te doen omdat ik vrouw ben, vrouwen zijn soms betere managers dan mannen". Ze lopen dus niet weg voor wat zij als specifiek vrouwelijk beschouwen, integendeel, ze weven het naadloos in hun strategie van excelleren in hun vak. Hun strategie valt daarom samen te vatten als een harmonisch samengaan van excelleren in het vak met een positief gebruik van vrouwelijke eigenschappen. Derde opvallende uitkomst is dat de meerderheid (vijf van de zeven) zegt in het publiek over de kwestie van het vrouwzijn te zwijgen. Ze dragen voor die attitude uiteenlopende argumenten aan. De een wil "geen verschil maken tussen jongens en meisjes", de ander vindt "vrouwzijn maar één factor in het geheel van belemmerende factoren en die moet niet onevenredig nadruk krijgen". Ook timemanagement vormt een excuus: "ik doe niets wat me afleidt van onderzoek". Bovendien werd aangevoerd dat "een rolmodel zijn en het goede voorbeeld geven veel effectiever is". Vrijwel allemaal zien ze als het grootste gevaar van spreken de associatie ervan met wat zij als een uitwas van het feminisme ervaren, "positieve discriminatie". Daarmee bedoelen ze een voorkeursbehandeling als middel om bestaande achterstanden in te lopen, waardoor de indruk zou kunnen ontstaan dat vrouwen benoemd worden vanwege hun sekse: "Ik zie het glazen plafond heus wel maar kwaliteit moet voorop

staan". Slechts een van hen kan het niet schelen op welke manier een vrouw professor wordt want, aldus deze hoogleraar "van die mannen weten we ook niet altijd hoe en waarom ze het geworden zijn".

Een minderheid van twee spreekt wel, zowel in hun oratie als naderhand. Hun argumenten ervoor lopen uiteen, maar wie goed luistert, hoort in beide Vissers oratie naklinken. De een zegt stelling te nemen omdat ze het "basaal onrechtvaardig vindt dat je op grond van je geslacht in een bepaalde rol wordt gedrukt", waarin ik Vissers statement van gelijke rechten en bekwaamheden terughoor. De ander vindt "dat we moeten kijken waarom vrouwen het vak wel kiezen maar verderop er vaak minder plezier aan beleven en er zelfs mee stoppen": Vissers 'disharmonie' in een nieuw jasje. Maar ook deze twee scharen zich in het eenstemmige koor dat vrouwen vooral niet verzeild moeten raken in "de zeurvariant van dat het allemaal zo moeilijk is" of zielig gaan roepen dat ze gediscrimineerd worden waardoor ze de verdenking op zich zouden kunnen laden een voorkeursbehandeling te willen claimen. Ze moeten "gewoon laten zien wat ze waard zijn" want alleen dan tellen ze volwaardig mee. Over de moeilijkheden wordt verder gezwegen. Immers, zo stelt een van de geïnterviewden, "het is geen probleem van vrouwen maar van de cultuur". De disharmonie wordt daarmee toegeschreven aan de context en niet aan de vrouwelijke hoogleraren zelf.

Disharmonie & cultuur

Binnenshuis vertolken de huidige arts-hoogleraren dezelfde opvatting en hetzelfde rolmodel als de 'vroege' Visser. Ze beseffen (naast een vanzelfsprekend gedeeld vertrouwen in de gelijke bekwaamheid van mannen en vrouwen) de complexiteit van hun positie - de "disharmonie" - en bepleiten impliciet of expliciet toch een harmonische combinatie van vrouwzijn en excelleren in het vak - "een geleerde van naam en een lieve vrouw". Naar buiten toe doen ze er, net als de late Visser, in meerderheid het zwijgen toe. Uit vrees om geassocieerd te worden met strijdbaar feminisme, door de arts-hoogleraren vertaald in het vermijden van zelfs de schijn van positieve discriminatie. Er is dus al met al eerder sprake van continuïteit dan van verandering - met de 'vroege' Visser als onbetwistbare heldin van dit intergenerationele verhaal.

Eén essentiële verandering is er wel. De vroege Visser presenteerde het moeizame combineren van vrouwzijn en geleerdheid als een persoonlijk probleem van de vrouwen; de hoogleraren van nu lijken de disharmonie eerder te percipiëren als "een probleem van de cultuur" en leggen daarmee de verantwoordelijkheid bij de buitenwereld. Als dat geen vooruitgang is kan het toch in elk geval 'voortschrijdend inzicht' heten.

* Met dank aan de hoogleraren J.P. Holm (obstetrie), J.C. Kluin-Nelemans (hematologie), B. Meyboom-de Jong (huisartsgeneeskunde), W.M. Molenaar (pathologie, in het bijzonder neuropathologie ten aanzien van oncologische aspecten), G.J. Navis (experimentele nefrologie), D.S. Postma (pathofysiologie van de ademhaling), E.G.E. de Vries (medische oncologie).

Literatuur is opvraagbaar bij bureau VNVA.

Mineke van Essen (1942) is bijzonder hoogleraar Genderstudies en universitair hoofddocente Historische Pedagogiek aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Quotes:

Combinatie vrouwzijn en geleerdheid is een probleem van de cultuur.

Groningse arts-hoogleraren wars van positieve discriminatie.